

Пророк

Автор:

Тарас Шевченко

Пророк

Тарас Григорьевич Шевченко

Т. Г. Шевченко (1814—1861) – видатний український поет, талановитий прозаїк і драматург, визначний художник, у творах якого знайшла відображення ціла епоха нашої історії.

До збірки включено вірші 1845—1849 років, які нерозривно пов'язані з рідним краєм і народом, з його пісенною творчістю.

ШЕВЧЕНКО ТАРАС ГРИГОРОВИЧ

ПРОРОК

[Заповіт]

Як умру, то поховайте

Мене на могилі

Серед степу широкого

На Україні милій,

Щоб лани широкополі,

І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отойді я
І лани і гори —
Все покину, і долину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю Бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

25 декабря 1845, в Переяславі

* * *

За що ми любимо Богдана?

За те, що москалі його забули,
У дурні німчики обули
Великомудрого гетьмана.

[1845 – 1847]

Лілея

«За що мене, як росла я,
Люде не любили?
За що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За що вони тепер мене
В палатах вітають,
Царівною називають,
Очей не спускають
З мого цвіту? дивуються,
Не знають, де діти!
Скажи мені, мій братику,
Королевий Цвіте!»
«Я не знаю, моя сестро».
І Цвіт Королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
До білого пониклого

Личенька Лілеї.

І заплакала Лілея

Росою-сльозою...

Заплакала і сказала:

«Брате мій, з тобою

Ми давно вже кохаємось,

А я й не сказала,

Як була я людиною,

Як я мордувалась.

Моя мати... чого вона,

Вона все журилась

І на мене, на дитину,

Дивилась, дивилась

І плакала? Я не знаю,

Мій брате єдиний!

Хто їй лихо заподіяв?

Я була дитина,

Я гралася, забавлялась,

А вона все в'яла,

Та нашого злого пана

Кляла-проклинала.

Та й умерла. А мене пан

Взяв догодувати.

Я виросла, викохалась

У білих палатах.
Я не знала, що байстря я,
Що його дитина.
Пан поїхав десь далеко,
А мене покинув.
І прокляли його люде,
Будинок спалили...
А мене, не знаю за що,
Убити не вбили,
Тільки мої довгі коси
Остригли, накрили
Острижену ганчіркою.
Та ще й реготались.
Жиди навіть нечистіі
На мене плювали.
Отаке-то, мій братику,
Було мені в світі.
Молодого, короткого
Не дали дожити
Люде віку. Я умерла
Зимою під тином,
А весною процвіла я
Цвітом при долині,
Цвітом білим, як сніг, білим!
Аж гай звеселила.

Зимою люде... Боже мій!

В хату не пустили.

А весною, мов на диво,

На мене дивились.

А дівчата завітчались

І почали звати

Лілеєю-снігоцвітом;

І я процвітати

Стала в гаї, і в теплиці,

І в білих палатах.

Скажи ж мені, мій братику,

Королевий Цвіте,

Нащо мене Бог поставив

Цвітом на сім світі?

Щоб людей я веселила,

Тих самих, що вбили

Мене й матір?.. Милосердий

Святий Боже милий!»

І заплакала Лілея,

А Цвіт Королевий

Схилив свою головоньку

Червоно-рожеву

На білее пониклее

Личенько Лілеі.

[Юля 25 1846, Київ]

Русалка

«Породила мене мати
В високих палатах
Та й понесла серед ночі
У Дніпрі скупати.
Купаючи, розмовляла
Зо мною, малою:
«Пливи, пливи, моя доню,
Дніпром за водою.
Та впливи русалкою
Завтра серед ночі,
А я вийду гуляти з ним,
А ти й залоскочеш.
Залоскочи, мое серце,
Нехай не сміється
Надо мною, молодю,
Нехай п'е-уп'ється
Не моїми кров-сльозами —
Синьою водою
Дніпровою. Нехай собі
Гуляє з дочкою.
Пливи ж, моя единая.

Хвилі! мої хвилі!

Привітайте русалоньку...» —

Та й заголосила,

Та й побігла. А я собі

Плила за водою,

Поки сестри не зостріли,

Не взяли з собою.

Уже з тиждень, як расту я,

З сестрами гуляю

Опівночі. Та з будинку

Батька виглядаю.

А може, вже поєдналась

З паном у палатах?

Може, знову розкошує

Моя грішна мати?» —

Та й замовкла русалочка,

В Дніпро поринула,

Мов пліточка. А лозина

Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти,

Не спитьсья в палатах.

Пана Яна нема дома,

Ні з ким розмовляти.

А як прийшла до берега,

То й дочку згадала,
І згадала, як купала
І як примовляла.
Та й байдуже. Пішла собі
У палати спати.
Та не дійшла, довелося
В Дніпрі ночувати.
І незчулась, як зуспіли
Дніпрові дівчата —
Та до неї, ухопили,
Та й ну з нею гратись,
Радісінькі, що піймали,
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали...
Та й зареготались.
Одна тільки русалонька
Не зареготалась.

[Київ,

1846, 9 августа]

В казематі

Моїм союзникам посвящаю

Згадайте, братія моя...

Бодай те лихо не верталось,

Як ви гарнесенько і я

Із-за решотки визирали.

І, певне, думали, коли

На раду тиху, на розмову,

Коли ми зійдемося знову

На сій зубоженій землі?

Ніколи, братія, ніколи

З Дніпра укупі не п'ємо!

Розійдемось, рознесемо

В степи, в ліси свою недолю,

Повіруєм ще трохи в волю,

А потім жити почнемо

Меж людьми як люде.

А поки те буде,

Любітеся, брати мої,

Україну любіте

І за неї, безталанну,

Господа моліте.

І його забудьте, други,

І не проклиняйте.

І мене в неволі лютій

Інколи згадайте.

[1847, Орська кріпость]

I

Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі,
Та не дав мені Бог
Ані щастя, ні долі.
Тільки дав мені Бог
Красу – карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
Ані братика я,
Ні сестрички не знала,
Меж чужими зросла,
І зросла – не кохалась!
Де ж дружина моя,
Де ви, добрії люде?
Їх нема, я сама.
А дружини й не буде!

[Між 17 квітня і 19 травня 1847, С. – Петербург]

II

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий, похилий.
Встає сам уночі,
Іде в степ, а йдучи?
Співа, сумно співає:
– Наносили землі
Та й додому пішли,
І ніхто не згадає.
Нас тут триста як скло!
Товариства лягло!
І земля не приймає.
Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти.
По своїй по землі
Свою кров розлили
І зарізали брата.
Крові брата впились
І отут полягли
У могилі заклятій. —
Та й замовк, зажурились
І на спис похилились.
Став на самій могилі,

На Дніпро позирав,
Тяжко плакав, ридав,
Сині хвилі голосили.
З-за Дніпра із села
Руна гаєм гула,
Треті півні співали.
Провалився козак,
Стрепенувся байрак,
А могила застогнала.

[Між 17 квітня і 19 травня 1847,

С. - Петербург]

III

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені.
В неволі виріс між чужими
І, неоплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру.
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину

На нашій славній Україні,
На нашій – не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: – Молись,
Молися, сину, за Україну
Його замучили колись. —
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та неоднаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.

[Між 17 квітня і 19 травня 1847,

С. – Петербург]

IV

«Не кидай матері», – казали,
А ти покинула, втекла,
Шукала мати – не найшла,
Та вже й шукати перестала,
Умерла, плачучи. давно
Не чуть нікого, де ти гралась,

Собака десь помандрувала,
І в хаті вибито вікно.
В садочку темному ягнята
Удень пасуться. А вночі
Віщують сови та сичі
І не дають сусідам спати.
І твій барвіночок хрещатий
Заріс богилою, ждучи
Тебе не квітчану. І в гаї
Ставочок чистий висихає,
Де ти купалася колись.
І гай сумує, похиливсь.
У гаї пташка не співає —
Й її з собою занесла,
В яру криниця завалилась,
Верба усохла, похилилась,
І стежечка, де ти ходила,
Колючим терном поросла.
Куда полинула, де ділась?
до кого ти перелетіла?
В чужій землі, в чужій сем'ї
Кого ти радуєш? до кого,
До кого руки приросли?
Віщує серце, що в палатах
Ти розкошуєш, і не жаль

Тобі покинутої хати...
Благаю Бога, щоб печаль
Тебе довіку не збудила,
Щоб у палатах не найшла...
Щоб Бога ти не осудила
І матері не прокляла.

[Між 17 квітня і 19 травня 1847, С. – Петербург]

V

– Чого ти ходиш на могилу? —
Насилу мати говорила. —
Чого ти плачеш, ідучи,
Чому не спиш ти уночі,
Моя голубко сизокрила? —
– Так, мамо, так. – І знов ходила,
А мати плакала, ждучи.

Не сон-трава на могилі
Вночі процвітає.
То дівчина заручена
Калину сажая,
І сльозами поливає,
І Господа просить,
Щоб послав він дощі вночі

І дрібнії роси.

Щоб калина прийнялася,

Розпустила віти.

- Може, пташкою прилине

Милий з того світа.

Зов'ю йому кубелечко,

І сама прилину,

І будемо щебетати

З милим на калині.

Будем плакати, щебетати,

Тихо розмовляти,

Будем вкупочці уранці

На той світ літати.

І калина прийнялася,

Віти розпустила.

І три літа на могилу

Дівчина ходила.

На четверте... Не сон-трава

Вночі процвітає,

То дівчина з калиною

Плаче, розмовляє:

- Широкая, високая

Калино моя,

Не водою до схід-сонця

Поливана.

Широкі ріки-сльози

Тебе полили,

Їх славою лукавою

Люде понесли.

Зневажають подруженьки

Подругу свою,

Зневажають червону

Калину мою.

Повий мою головоньку,

Росою умий.

І вітами широкими

Од сонця закрий.

Вранці найдуть мене люде,

Мене осміють,

Широкі твої віти

Діти обірвуть.

Вранці-рано на калині

Пташка щебетала,

Під калиною дівчина

Спала, не вставала.

Утомилось молоде,

Навіки спочило...

Вставало сонце з-за могили,

Раділи люде, встаючи.

А мати й спати не лягала,
Дочку вечерять дожидала
І тяжко плакала, ждучи.

[Між 17 квітня і 19 травня 1847, С. – Петербург]

VI

Ой три шляхи широкіі
Докупи зійшлися.
На чужину з України
Брати розійшлися.
Покинули стару матір.
Той жінку покинув,
А той сестру. А найменший —
Молоду дівчину.
Посадила стара мати
Три ясени в полі.
А невістка посадила
Високу тополю.
Три явори посадила
Сестра при долині...
А дівчина заручена —
Червону калину.
Не прийнялись три ясени,

Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зов'яла.
Не вертаються три брати.
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті.
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину...
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.
Не вертаються три брати,
По світу блукають,
А три шляхи широкії
Терном заростають.

[Між 17 квітня і 19 травня 1847,

С. - Петербург]

[VII]

Н. Костомарову

Веселе сонечко ховалось

В веселих хмарах весняних.

Гостей закованих своїх
Сердешним чаєм напували
І часових переменяли,
Синемундирих часових.
І до дверей, на ключ замкнутих,
І до решотки на вікні
Привик я трохи, і мені
Не жаль було давно одбутих,
Давно похованих, забутих,
Моїх кровавих тяжких сльоз.
А їх чимало розлилось
На марне поле. Хоч би рута,
А то нічого не зійшло!
І я згадав своє село.
Кого я там, коли покинув?
І батько й мати в домовині...
І жалем серце запеклось,
Що нікому мене згадати!
Дивлюсь – твоя, мій брате, мати,
Чорніше чорної землі,
Іде, з хреста неначе знята...
Молюся! Господи, молюсь!
Хвалить тебе не перестану!
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани!

1847, мая 19 [С. – Петербург]

VIII

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть.
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідучи, дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сем'я вечеря коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.

[Між 19 і 30 травня 1847,

С. – Петербург]

IX

Рано-вранці новобранці

Виходили за село,

А за ними, молодими,

І дівча одно пішло.

Подибала стара мати

Доню в полі доганяти...

І догнала, привела;

Нарікала, говорила.

Поки в землю положила,

А сама в старці пішла.

Минули літа, а село

Не перемінилось.

Тільки пустка на край села

Набік похилилась.

Коло пустки на милиці

Москаль шкандибає.

На садочок позирає,

В пустку заглядає.

Марне, брате, не вигляне

Чорнобрива з хати.

Не покличе стара мати

Вечеряти в хату.

А колись... Давно колись-то!

Рушники вже ткались,
І хустина мережалась,
Шовком вишивалась.
Думав жити, любитися
Та Бога хвалити!
А довелось... ні до кого
В світі прихилитись.
Сидить собі коло пустки,
Надворі смеркає.
А в вікно, неначе баба,
Сова виглядає.

[Між 19 і 30 травня 1847, С. – Петербург]

Х

В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказати по правді, не було.
Та все-таки якимось жилосьь.
Хоть на чужому, та на полі...
Тепер же злої тії долі,
Як бога, ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дався дурням одурить,

В калюжі волю утопить.

Холоне серце, як згадаю,

Що не в Україні поховають,

Що не в Україні буду жить,

Людей і Господа любить.

[Між 19 і 30 травня 1847, С. – Петербург]

XI

Косар

Понад полем іде,

Не покоси кладе,

Не покоси кладе – гори.

Стогне земля, стогне море,

Стогне та гуде!

Косаря уночі

Зострічають сичі.

Тне косар, не спочиває

Й ні на кого не вважає,

Хоч і не проси.

Не благай, не проси,

Не клепає коси.

Чи то пригород, чи город,

Мов бритвою, старий голить.

Усе, що даси.

Мужика, й шинкаря,

Й сироту-кобзаря.

Приспівує старий, косить,

Кладе горами покоси,

Не мина й царя.

І мене не мине,

На чужині зотне,

За решоткою задавить,

Хреста ніхто не поставить.

І не пом'яне.

[30 травня 1847,

С. – Петербург]

XII

Чи ми ще зійдемося знову?

Чи вже навіки розійшлись?

І слово правди і любові

В степи і дебрі рознесли!

Нехай і так. Не наша мати,

А довелося поважати.

То воля Господа. Годіть!
Смиріться, молітесь Богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

[Між 19 і 30 травня 1847, С. - Петербург]

* * *

Не спалося, а ніч, як море.
(Хоч діялось не восени,
Так у неволі.) до стіни
Не заговориш ні про горе,
Ни про младенческие сны.
Верчуся, світу дожидаю,
А за дверима про свое
Солдатське нежитіє
Два часові розмовляють.

1

Така ухабиста собой,
И меньше белой не дарила.

А барин бедненькой такой.
Меня-то, слышь, и подсмотрили,
Свезли в Калугу и забрили.
Так вот те случай-то какой!

2

А я... аж страшно, як згадаю.
Я сам пішов у москалі;
Таки ж у нашому селі
Назнав я дівчину... Вчащаю
І матір удову еднаю.
Так пан заклятий не дає.
«Мала, – каже, – нехай дождуся».
І, знай, вчащаю до Ганнусі.
На той рік знову за свое;
Пішов я з матір'ю просити.
«Шкода, – каже, – і не проси.
П'ятсот, – каже, – коли даси,
Бери хоч зараз...» Що робити!
Головка бідна! Позичать?
Та хто таку позичить силу?
Пішов я, брате, зароблять.
І де вже ноги не носили,
Поки ті гроші заробив.

Я годів зо два проходив
По Чорноморії, по дону...
І подарунків накупив
Найдорогіших... От вертаюсь
В село до дівчини вночі —
Аж тільки мати на печі,
Та й та, сердешна, умирає,
А хата пустою гние.
Я викресав огню, до неї...
Од неї пахне вже землею,
Уже й мене не пізнає!
Я до попа та до сусіди,
Привів попа, та не застав —
Вона вже вмерла. Нема й сліду
Моеї Ганни. Я спитав
Таки сусіду про Ганнусю.
«Хіба ти й досі ще не знаєш?
Ганнуся на Сибір пішла.
До панича, бачиш, ходила,
Поки дитину привела
Та у криниці й затопила».
Неначе згага запекла.
Я ледве-ледве вийшов з хати,
Ще не світало. Я в палати
Пішов з ножем, не чув землі...

Аж панича вже одвезли
У школу в Київ. От як, брате!
Осталися і батько й мати,
А я пішов у москалі.
І досі страшно, як згадаю.
Хотів палати запалить
Або себе занапастить,
Та Бог помилував... А знаеш,
Його до нас перевели
Із армії чи що?

1

Так что же?
Ну, вот теперь и приколи.

2

Нехай собі. А Бог поможе,
І так забудеться колись.
Вони ще довго говорили,
Я став перед світом дрімать,
І паничі мені приснились
І не дали, погані, спать.

[Між 19 і 30 травня 1847,

С. - Петербург]

Княжна

(Поема)

Зоре моя вечірняя,

Зійди над горою,

Поговорим тихесенько

В неволі з тобою.

Розкажи, як за горою

Сонечко сідає,

Як у Дніпра веселочка

Воду позичає.

Як широка сокорина

Віти розпустила...

А над самою водою

Верба похилилась;

Аж по воді розіслала

Зелені віти,

А на вітах гойдаються

Нехрещені діти.

Як у полі на могилі

Вовкулак ночує,

А сич в лісі та на стрісі

Недолю віщує.

Як сон-трава при долині
Вночі розцвітає...
А про людей... Та нехай ім.
Я їх, добрих, знаю.
Добре знаю. Зоре моя!
Мій друже єдиний!
І хто знає, що діється
В нас на Україні?
А я знаю. І розкажу
Тобі; й спать не ляжу.
А ти завтра тихесенько
Богові розкажеш.

Село! і серце одпочине:
Село на нашій Україні —
Неначе писанка, село.
Зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади, білють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколистіі тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.
Сам Бог витає над селом.
Село! Село! Веселі хати!

Веселі здалека палати,
Бодай ви терном поросли!
Щоб люди й сліду не найшли,
Щоб і не знали, де й шукати.
В тому Господньому селі,
На нашій славній Україні,
Не знаю, де вони взялись, —
Приблуда князь. Була й княгиня.
Ще молоді собі були,
Жили самі. Були багаті,
Високі на горі палати,
Чималий у яру ставок,
Зелений по горі садок,
І верби, і тополі,
І вітряки на полі,
І долем геть собі село
Понад водою простяглось.

Колись там весело було.
Бувало, літом і зимою
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива...
А князь аж синій похожає,
Та сам несмілих наливає,
Та ще й покрикує «віват!».

Гуляє князь, гуляють гості;

І покотились на помості...

А завтра знову ожива,

І знову п'є, і знов гуляє,

І так за днями день минає,

Мужицькі душі аж пищать.

Судовики благають Бога...

П'яниці, знай собі, кричать:

- І патріот! і брат убогих!

Наш славний князь! Віват! Віват! —

А патріот, убогих брат...

Дочку й теличку однімає

У мужика... І Бог не знає,

А може, й знає, та мовчить.

Княгиня взаперті сидить.

Її і в сіни не пускає

Убогих брат. А що ж робить?

Сама втекла і повінчалась,

І батько й мати не пускали,

Казали: вгору не залазь.

Так ні, за князя. От і князь!

От і пишайсь тепер, княгине!

Загинеш, серденько, загинеш,

Мов ряст весною уночі.

Засхнеш, не знатимеш нічого,

Не знатимеш, як хвалять Бога,

Як люде люблять, живучи.

А жить так, Господи, хотілось!

Хотілось любити,

Хоть годочок, хоть часочок

На світ подивитись.

Не довелось, а все було,

Всього понадбала

Стара мати. Саму тебе

Мов намалювала,

Хоч молись перед тобою,

Мов перед святою...

Красо моя молодая,

Горенько з тобою!

Жить би, жить та славить Бога

І добро творити,

Та Божою красою

Людей веселити.

Так же ні. А молодії

Та карії очі

Щоб марніли в самотині...

Може, Бог так хоче?

Боже! Боже! даеш волю

І розум на світі,

Красу даеш, серце чисте...

Та не даеш жити.

Не даеш на рай веселий,

На світ твій великий

Надивитись, намолитись

І заснуть навіки.

Невесело на світі жить,

Коли нема кого любить.

Отак і їй, одній-единій,

Ще молодій моїй княгині,

Красу і серце засушить

І марне згинуть в самотині.

Аж страшно!.. А вона молилась

І жить у Господа просилась,

Бо буде вже кого любить.

Вона вже матір'ю ходила,

Уже пишалась і любила

Свое дитя. І дав дожить

Господь їй радості на світі.

Узрїть його, поціловать

Свое единее дитя,

І перший крик його почути...

Ох, діти! діти! діти!

Велика Божа благодать!

Сльози висохли, пропали,

Сонце просіяло.

І княгиня з дитиною

Не тією стала.

Ніби на світ народилась —

Гралась, веселилась...

І княжні своїй маленькій

Сорочечки шила.

І маленькі рукавчата

Шовком вишивала,

І купала, й колихала,

Сама й годувала.

Бо княгині тільки вміють

Привести дитину.

А годувать та доглядать

Не вміють княгині.

А потім оха: - Забуває

Мене мій Поль або Філат! —

За що ж воно тебе згадає?

За те, хіба, що привела?

А моя свою дитину

Сама доглядала.

А п'яного свого князя

І не допускала.

Мов яблучко у садочку,

Кохалась дитина.

І говорить уже стало,
І вчила княгиня
Тільки «мамо» вимовляти,
А «тато» не вчила...
І книжечок з кунштиками
В Ромні накупила.
Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись,
І азбуку по кунштиках
Заходилась вчити.
І що Божий день купала,
Рано спати клала
І пилиночки на неї
Впасти не давала.
І всю ніченьку над нею
Витала, не спала.
Надивлялась, любувалась
Княжною своєю...
І жениха їй еднала,
І раділа з нею,
І плакала; довгі коси
Уже розплітала
І, лишенько, свого князя
П'яного згадала —
У мундирі. Та й закрила

Заплакані очі.

А дитині ніби сниться,

Мов вимовить хоче:

- Не плач, мамо, не розплітай

Мої довгі коси —

Посічуться... - Що день Божий

Радості приносить

Своїй матері щасливій

Дочка уродлива.

Мов тополя, виростає

Світові на диво.

Виростає... Та недовго

Буде веселити

Свою матір. Бог карає

Княгиню на світі...

А за віщо? Чудно людям,

Бо люде не знають,

Чому добре умирає,

Злее оживає.

Занедужала княгиня,

І князь схаменувся.

За бабами-знахурками

По селах метнувся.

Наіхали... Заходились.

Лічили, лічили...

Поки її, безталанну,

В труну положили.

Не стало на селі княгині,

І гусла знову загули.

А сирота її в селі,

Її єдина дитина!

Мов одірвалось од гіллі,

Ненагодоване і босе,

Сорочечку до зносу носить.

Спеклося, бідне, на жару.

Лопуцьки їсть, ставочки гатить

В калюжах з дітьми у яру.

Умийся, серденько! Бо мати

Он дивиться й не пізнає

Межи дітьми дитя своє.

І думає: тебе не стало...

Умийся, серце, щоб пізнала

Тебе, єдиную свою...

І Господа б благословляла

За долю добрую твою.

Умилася. А добрі люде

Прибрали, в Київ одвезли

У інститут. А там що буде,

Побачим. Гусла загули,

Гуляє князь, гуляють гості,
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі.

І стогне він, стогне по всій Україні.
Кара Господева. Тисячами гинуть
Голоднії люде. А скирти гниють.
А пани й полову жидам продають.
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав.
Тойді б і в Парижі, і іному краї
Наш брат хуторянин себе показав.
А Бог куняє. Бо се було б диво,
Щоб чути і бачить – і не покарать.
Або вже аж надто долготерпеливий...

Минають літа; люде гинуть,
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирти вже княжі погнили.
А він байдуже – п'є, гуляє
Та жида з грішми виглядає.
Нема жидка... Хліби зійшли,
Радіють люде, Бога просять...
Аж ось із Києва привозять
Княжну. Мов сонечко зійшло

Над обікраденим селом.

Чорнобрива, кароока,

Вилитая мати.

Тільки смутна, невесела...

Чого б сумувати?

Або, може, вже такою

Воно й уродилосьь?

Або, може, молодее

Чи не полюбило

Кого-небудь? Ні, нікого.

Весела гуляла,

Мов ласочка з кубелечка,

На світ виглядала

З того Києва. Аж поки

Побачила села

Знівечені. З того часу

Стала невесела.

Мов сизая голубонька,

Село облетіла.

У всіх була, всіх бачила,

Всі повеселіли.

Там словами привітала,

Там нагодувала...

Що день Божий обходила

Село. Помагала
Усякому. А сироти
До неї в покої
Приходили. І матір'ю
Своею святою
Її звали. І все село
За неї молилось...
А тим часом жиди в селі
З грішми появились.
Радіє князь, запродує
З половою жито.
І молотить виганяє
Людей недобитих.
Змолотили, нівроку ім,
За одну годину
І з клунею провіяли...
Князь і не спочинув,
На могорич закликає,
Та п'є, та гуляє
Аж у гаї... Бо в покоях
Дочка спочиває.

Гармидер, галас, гам у гаї,
Срамотні співи. Аж лящить
Жіночий регот. Завиває,

Реве хазяїн: – Будем пить,

Аж поки наша доня спить.

А доня взаперті сидить

В своєму сумному покої

І дивиться, як над горою

Червоний місяць аж горить,

З-за хмари тихо виступає.

І ніби гори оживають.

дуби з діброви, мов дива,

У поле тихо одхожають.

І пугач пуга, і сова

З-під стріхи в поле вилітає,

А жаби крякають, гудуть.

дивітесь, очі молодії,

Як зорі Божії встають,

Як сходить місяць, червоніє...

Дивітєся, поки вас гріє,

А зорі спати не дають.

Головою молодою

На руки схилилась,

До півночі невесела

На зорі дивилась

Княжна моя. дивилася...

Та й плакати стала.

Може, серце яке лихо
Тихо прошептало?
Та байдуже. Поплакала
Трошки, усмінулась,
Помолилась та й спать лягла.
І тихо заснула.

В гаю все покотом лежало —
Пляшки і гості, де що впало,
Там і осталось. Сам не впав,
Остатню каплю допивав.
Та й ту допив. Встає, не пада,
Іде в покої... Скверний гаде!
Куда ти лізеш? Схаменись!
Не схаменувся, ключ виймає,
Прийшов, і двері одмикає,
І лізе до дочки?. Прокиньсь!
Прокинься, чистая! Схопись,
Убий гадюку, покусав!
Убий, і Бог не покарає!
Як тая Ченчіо колись
Убила батька кардинала
І Саваофа не злякалась.
Ні, не прокинулася, спить,
А Бог хоч бачить, та мовчить,

Гріхам великим потурає.
Не чуть нічого. Час минає.
А потім крик, а потім гвалт,
І плач почули із палат —
Почули сови. Потім знову
Не чуть нічого. І в той час
Скирти і клуня зайнялись,
І зорі зникли. Хоч би слово,
Хоч би де голос обізвавсь.
Пани в гаю не ворушились,
А люде збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймавсь.

Прокинулись вранці гості.
Аж бачать, що лихо,
Покинули свого князя
Та любо та тихо.
Так і ми його покинем,
Так і Бог покине.
Тебе тільки не покине
Лихая година,
Княжно моя безталанна,
Знівечений цвіте.
Ти ще будеш покутовать
Гріхи на сім світі,

Гріхи батькові. О доле!

Лукавая доле!

Покинь її хоть на старість,

Хоть на чужім полі

На безлюдді. Не покинеш,

Поведеш до краю,

До самої домовини,

Сама й поховаеш.

В селі не бачили й не чули,

Де вона поділась.

Думали, на пожарищі

Небога згоріла.

Стоїть село. Невесело

На горі палати

Почорніли. Князь хиріє,

Нездужає встати,

А підвести нема кому,

Ніхто й не загляне

До грішного болящого

В будинки погані.

Люде трохи очуняли,

Господа благають,

Щоб княжна до їх вернулась.

А її немає

І не буде вже, святої...
Де ж вона поділась?
У Києві пресвятому
В черниці постриглась.
Родилась на світ жить, любить,
Сіять Господньою красою,
Витать над грішними святою
І всякому добро творить.
А сталося ось як. У черницях
Занапастилося добро...

Блукаючи по Україні,
Прибивсь якимось і в Чигирин,
І в монастир отой дівочий,
Що за пісками на болоті
У лозах самотний стоїть.
Отам мені і розказала
Стара черниця новину?.
Що в монастир до їх зайшла
Княжна якась із-за Дніпра
Позаторік. Одпочивала,
Та й Богу душу оддала...
«Вона була ще молодою
І прехорошая собою.
На сонці дуже запеклась,

Та й занедужала. лежала
Недовго щось, седмиці з три,
І все до крихти розказала...
Мені і Ксенії-сестрі.
І вмерла в нас. І де ходила,
В яких-то праведних містах!
А в нас, сердешна, опочила.
Оце її свята могила...
Ще не поставили хреста».

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

Н. Н

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє.
Радіють люде, що одпочинуть,
А я дивлюся... і серцем лину
В темний садочок на Україну.
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорніє поле, і гай, і гори,
На сине небо виходить зоря.
Ой зоре! зоре! – і сльози кануть.

Чи ти зійшла вже і на Україні?

Чи очі карі тебе шукають

На небі синім? Чи забувають?

Коли забули, бодай заснули,

Про мою доленьку щоб і не чули.

[Друга половина 1847, Орська кріпость]

N. N

Мені тринадцятий минало.

Я пас ягнята за селом.

Чи то так сонечко сіяло,

Чи так мені чого було?

Мені так любо, любо стало,

Неначе в Бога..

Уже прокликали до паю,

А я собі у бур'яні

Молюся Богу... І не знаю,

Чого маленькому мені

Тойді так приязно молилось,

Чого так весело було.

Господне небо, і село,

Ягня, здається, веселилось!

І сонце гріло, не пекло!

Та недовго сонце гріло,
Недовго молилось...
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубее
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята!
Обернувся я на хати —
Нема в мене хати!
Не дав мені Бог нічого!..
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози!.. А дівчина
При самій дорозі
Недалеко коло мене
Плоскінь вибирала,
Та й почувла, що я плачу.
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози
І поцілувала...
Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Мое... лани, гаї, сади!..

І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.
Бридня!.. а й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить,
Чому Господь не дав дожити
Малого віку у тім раю.
Умер би, орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав.
Не був би в світі юродивим.
Людей і [Бога] не прокляв!

[Друга половина 1847, Орська кріпость]

* * *

Не гріє сонце на чужині,
А дома надто вже пекло.
Мені невесело було
Й на нашій славній Україні.
Ніхто любив мене, вітав,
І я хилився ні до кого,
Блукав собі, молився Богу
Та люте панство проклинав.
І згадував літа лихії,
Погані, давнії літа,

Тойді повісили Христа,
Й тепер не втік би син Марії!
Нігде невесело мені,
Та, мабуть, весело й не буде
І на Украй[ні], добрі люде,
Отже таки й на чужині.
Хотілося б... та й то для того,
Щоб не робили москалі
Труни із дерева чужого,
Або хоч крихотку землі
Із-за Дніпра мого святого
Святії вітри принесли,
Та й більш нічого. Так-то, люде,
Хотілося б. Та що й гадать...
Нащо вже й Бога турбовать,
Коли по-нашому не буде.

[Друга половина 1847,

Орська кріпость]

Сон

Гори мої високії,
Не так і високі,
Як хороші, хорошії,

Блакитні здалека.
З Переяслава старого,
З Виблої могили,
Ще старішої... мов ті хмари,
Що за Дніпром сіли.
Іду я тихою ходою,
Дивлюсь – аж он передо мною
Неначе ди?ва виринають,
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють,
А долі сивий наш козак
Дніпро з лугами виграває.
А онде, онде за Дніпром
На при?горі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленим хрестом.
Давно стоїть, виглядає
Запорожця з лугу...
З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає ту?гу.
Оболонками старими,
Мов мервець очима

Зеленими, позирає
На світ з домовини.
Може, чаєш оновлення?
Не жди тії слави!
Твої люде окрадені,
А панам лукавим...
Нащо здалась козацькая
Великая слава?!..
І Трахтемиров геть горою
Нечепурні свої хатки
Розкидав з долею лихою,
Мов п'яний старець торбинки.
А он старе Монастирище,
Колись козацькее село,
Чи те воно тойді було?..
Та все пішло ц[арям] на грище:
І Запорожжя, і село...
І монастир святий, скарбниця, —
Все, все неситі рознесли!..
А ви? ви, гори, оддали!!!..
Бодай ніколи не дивиться
На вас, проклятіі!! Ні, ні...
Не ви прокляті... а гетьмани,
Усобники, ляхи погані!!!..
Простіть, високіі, мені!

Високіі! і голубіі!

Найкращі в світі! найсвятіі!

Простіть!.. Я Богу помолюсь...

Я так її, я так люблю

Мою Україну убогу,

Що проклену святого Бога,

За неї душу погублю!

Над Трахтемировим високо

На кручі, ніби сирота

Прийшла топитися... в глибокім,

В Дніпрі широкому... отак

Стоїть одним-одна хатина...

З хатини видно Україну

І всю Гетьманщину кругом.

Під хатою дідусь сивенький

Сидить, а сонечко низенько

Уже спустилось над Дніпром.

Сидить, і дивиться, і дума,

А сльози капають... «Гай-гай!.. —

Старий промовив. – Недоуми!

Занапали Божий рай!..

Гетьманщина!!..» І думнее

Чоло похмаріло...

Мабуть, щось тяжке, тяжкее

Вимовить хотілось.

Та не вимовив...

.....

«Блукав я по світу чимало,

Носив і свиту і жупан...

Нащо вже лихо за Уралом

Отим киргизам, отже, й там,

Єй же богу, лучше жити,

Ніж нам на Україні.

А може, тим, що киргизи

Ще не християни?..

Наробив ти, Христе, лиха!

А переіначив?!

Людей Божих?! Котилися

І наші козачі

дурні голови за правду,

За віру Христову,

Упивались і чужої

І своєї крові!..

А получшали?.. ба де то!

Ще гіршими стали,

Без ножа і автодафе людей закували

Та й мордують... Ой, ой, пани,

Пани-християне!...»

Затих мій сивий, битий тугою,
Поник старою буй-головою.
Вечерне сонечко гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило,
Собор Мазепин сяє, біліє,
Батька Богдана могила мріє,
Київським шляхом верби похилі
Трибратні давні могили вкрили.
З Трубайлом Альта меж осокою
Зійшлись, з'єднались, мов брат з сестрою.
І все те, все те радує очі,
А серце плаче, глянуть не хоче!

Попрощалось ясне сонце
З чорною землею,
Виступає круглий місяць
З сестрою зорею,
Виступають із-за хмари,
Хмари звеселіли...
А старий мій подивився,
Сльози покотились...
«Молюсь тобі, Боже милий,
Господи великий!
Що не дав мені загинуть,
Небесний Владико.

Що дав мені добру силу
Пересилить горе
І привів мене, старого,
На сі святі гори
Одинокий вік дожити,
Тебе восхвалити,
І Твоею красою
Серце веселити...
І поховать побитее
Гріхами людськими
На горах оцих високих
І витать над ними...»
Утер сльози нехолодні,
Хоч не молодії...
І згадував літа свої
Давнії, благії...
Де, як, коли і що робилось?
Було що справді, а що снилось,
Які моря перепливав!..
І темний гайок зелененький,
І чорнобривка молоденька,
І місяць з зорями сіяв,
І соловейко на калині
То затихав, то щебетав,
Святого Бога вихваляв;

І все то, все то в Україні!..

І усміхнувся сивий дід...

Бо, може, нігде правди діть,

Було таке, що й женихались,

Та розійшлися, не побрались,

Покинула самого жить,

В хатині віку доживати!..

Старий мій знову зажурився,

Ходив довгенько коло хати,

А потім Богу помоливсь,

Пішов у хату ночувати.

А місяць хмарою повивсь.

Отакий-то на чужині

Сон мені приснився!

Ніби знову я на волю,

На світ народився.

Дай же, Боже, коли-небудь,

Хоч на старість, стати

На тих горах окрадених

У маленькій хаті.

Хоча серце замучене,

Поточене горем,

Принести і положити

На Дніпрових горах.

[Друга половина 1847, Орська кріпость]

Іржавець

Наробили колись шведи
Великої слави,
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави.
А за ними й Гордієнко...
Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати.
Ой пожали б, якби були
Одностайне стали
Та з фастовським полковником
Гетьмана еднали.
Не строміли б списи в стрісі
У Петра у свата.
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняв би їх прилуцький
Полковник поганий...
Не плакала б Матер Божа
В Криму за Україну.
Як мандрували день і ніч,

Як покидали запорожці
Великий луг і матір Січ,
Взяли з собою Матер Божу,
А більш нічого не взяли,
І в Крим до хана понесли
На нове горе-Запорожжя.
Заступила чорна хмара
Та білу хмару.
Опанував запорожцем
Поганий татарин.
Хоч позволив хан на пісках
Новим кошем стати,
Та наказав запорожцям
Церкву будувати.
У наметі поставили
Образ Пресвятої
І крадькома молилися...

Боже мій з тобою!

Мій краю прекрасний, розкошний, багатий!

Хто тебе не мучив? Якби розказать

Про якого-небудь одного магната

Історію-правду, то перелякать

Саме б пекло можна. А данта старого

Полупанком нашим можна здивувать.

І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!

Чи вже ж йому любо людей мордувать?

А надто сердешну мою Україну.

Що вона зробила? За що вона гине?

За що її діти в кайданах мовчать?

Розказали кобзарі нам

Про війни і чвари,

Про тяжкее лихоліття...

Про лютії кари,

Що ляхи нам завдавали —

Про все розказали.

Що ж діялось по шведчині!

То й вони злякались!

Оніміли з переляку

Сліпі небораки.

Отак її воеводи,

Петрові собаки,

Рвали, гризли... І здалека

Запорожці чули,

Як дзвонили у Глухові,

З гармати ревнули.

Як погнали на болото

Город будувати.

Як плакала за дітками

Старенькая мати.

Як діточки на Орелі

Лінію копали

І як у тій Фінляндії

В снігу пропадали.

Чули, чули запорожці

З далекого Криму,

Що канає Гетьманщина,

Неповинно гине.

Чули, чули небожата,

Чули, та мовчали.

Бо й ім добре на чужині

Мурзи завдавали.

Мордувались сіромахи,

Плакали, і з ними

Заплакала Матер Божа

Сльозами святими,

Заплакала милосерда,

Неначе за сином.

І Бог зглянувсь на ті сльози,

Пречистії сльози!

Побив Петра, побив ката

На наглій дорозі.

Вернулися запорожці,

Принесли з собою

В Гетьманщину той чудовний

Образ Пресвятої.

Поставили в Іржавиці

В мурованім храмі.

Отам вона й досі плаче

Та за козаками.

[Друга половина 1847,

Орська кріпость]

N. N

О думи мої! о славо злая!

За тебе марно я в чужому краю

Караюсь, мучуся... але не каюсь!..

Люблю, як щиру, вірну дружину,

Як безталанну свою Україну!

Роби, що хочеш, з темним зо мною,

Тільки не кидай, в пекло з тобою

Пошкандибаю...

.....

Ти привітала

Нерона лютого, Сарданапала,

Ірода, Каїна, Христа, Сократа,

О непотребная! Кесаря-ката
І грека доброго ти полюбила
Однаковісінько!.. бо заплатили.
А я, убогий, що принесу я?
За що сірому ти поцілуеш?
За пісню-думу?.. Ой гаю, гаю,
Й не такі, як я, дармо співають.
І чудно й нудно, як поміркую,
Що часто котяться голови буі
За тее диво! мов пси, гризуться
Брати з братами, й не схаменуться.
А тее диво, всіми кохане:
У шинку покритка, а люде п'яні!

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

Полякам

Ще як були ми козаками,
А унії не чуть було,
Отам-то весело жилосьь!
Братались з вольними ляхами,
Пишались вольними степами,
В садах кохалися, цвіли,

Неначе лілії, дівчата.
Пишалася синами мати,
Синами вольними... Росли,
Росли сини і веселили
Старії скорбнії літа...
Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай. І розлили
Широке море сльоз і крові,
А сирот іменем Христовим
Замордували, розп'яли...
Поникли голови козачі,
Неначе стоптана трава,
Україна плаче, стогне-плаче!
За головою голова
Додолу пада. Кат лютує,
А ксьондз скаженим язиком
Кричить: «Te Deum! алілуя!..»
Отак-то, ляше, друже, брате!
Неситії ксьондзи, магнати
Нас порізнили, розвели,
А ми б і досі так жили.
Подай же руку козакові
І серце чистее подай!

І знову іменем Христовим

Ми оновим наш тихий рай.

[Після 22 червня 1847,

Орська кріпость – 1850, Оренбург]

Чернець

У Києві на Подолі

Було колись... і ніколи

Не вернеться, що діялось,

Не вернеться сподіване,

Не вернеться... А я, брате,

Таки буду сподіватись,

Таки буду виглядати,

Жалю серцю завдавати.

У Києві на Подолі

Братерська наша воля

Без холопа і без пана,

Сама собі у жупані

Розвернулася весела,

Аksamитом шляхи стеле,

А едвабном застилає

І нікому не звертає.

У Києві на Подолі

Козаки гуляють.

Як ту воду, цебром-відром

Вино розливають.

Льохи, шинки з шинкарками.

З винами, медами

Закупили запорожці

Та й тнуть коряками.

А музика реве, грає,

Людей звеселяє.

А із Братства те бурсацтво

Мовчки виглядає.

Нема голій школі волі,

А то б догодила...

Кого ж то там з музикою

Люде обступили?

В червоних штанях аксамитних

Матнею улицю мете.

Іде козак. – Ох, літа! літа!

Що ви творите? – На тоте ж

Кінець ознакомительного фрагмента.

Купити: https://tellnovel.com/shevchenko_taras/prorok

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)